

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Гончар Михайло Васильович

УДК 377 (477.7) (09)

**РОЗВИТОК НИЖЧОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ
У II ПОЛОВИНІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Комунальному вищому навчальному закладі «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Слюсаренко Ніна Віталіївна,
Херсонський державний університет,
професор кафедри педагогіки, психології
й освітнього менеджменту.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Козловська Ірина Михайлівна,
Міжнародний інститут освіти, культури
та зв'язків з діаспорою Національного
університету «Львівська політехніка»,
провідний науковий співробітник;

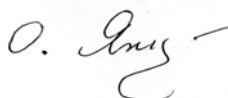
кандидат педагогічних наук, доцент
Падун Ніна Олексіївна,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 18 березня 2016 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись на сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 17 лютого 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Реформування освітньої галузі України, зокрема у сфері підготовки кваліфікованих робітників, викликане необхідністю адаптації вітчизняної моделі професійної підготовки до європейських стандартів та сучасними вимогами ринку праці щодо рівня професійної кваліфікації персоналу (поліпрофесійність, професійна мобільність, наявність вищого ступеня (розряду) робітничої професії). На необхідності модернізації української професійно-технічної освіти наголошено в Законах України «Про професійний розвиток працівників» (2012 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Указі Президента України від 18.09.2004 р. № 1102/2004 «Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні», Програмі сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 р., затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 15.10.2012 р. № 1008, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., затвердженій Указом Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013, та інших нормативних документах.

Їх імплементація актуалізує потребу вивчення історико-педагогічного досвіду підготовки кваліфікованих робітників задля використання конструктивних ідей при виробленні основних підходів, принципів, напрямів реформування сучасної вітчизняної професійно-технічної освіти, а також удосконалення її структури, стандартів, змісту.

Джерелом збагачення сучасної професійно-технічної освіти є конструктивний досвід другої половини XIX – початку XX століття. Саме у цей період під впливом «промислового перевороту», що набрав обертів у Європі, модернізації виробництва, численних реформ, проголошених царським урядом Російської імперії, суспільних викликів відбувався пошук нових принципів, змісту, форм професійної підготовки кваліфікованих робітників для різних галузей економіки. Важливим для сьогодення є дослідження регіональних особливостей розбудови професійної освіти, у тому числі Півдня України, що вирізнявся самобутністю умов, у яких відбувалася підготовка кваліфікованих робітничих кадрів у другій половині XIX – на початку XX століття. Зокрема, на її організацію в регіоні впливали національні меншини, громадські об'єднання, органи місцевого самоврядування й меценати, завдяки яким створювалися специфічні професійні та монопрофесійні навчальні заклади.

Питання підготовки кваліфікованих робітників у другій половині XIX – на початку XX століття, у тому числі й на Півдні України, відображені в дослідженнях О. Аніщенко, В. Добровольської, А. Сав'юк, Н. Слюсаренко (професійна підготовка жінок); І. Анопова, С. Батишева, А. Веселова, М. Весеся, С. Владимирського, В. Кізченко, М. Кузьміна, І. Лікарчука, Є. Луценко, І. Максина, О. Небольсіна, М. Пузанова, Г. Терещенка, О. Новікова, Є. Осовського,

Л. Прокопенка (підготовка молоді у нижчих професійних навчальних закладах); М. Барбашева, В. Виноградова, О. Чорного (підготовка судноводіїв); Л. Білан, С. Білан, І. Міклашевського, С. Улюкаєва (історія нижчої сільськогосподарської освіти); Н. Калініченко (трудова підготовка учнівської молоді); Я. Нагрибельного, І. Павлик (професійна освіта на Півдні України); В. Постолатія (підготовка в комерційних навчальних закладах); О. Пунгіної, В. Радкевич (художня професійна освіта); С. Ситняківської (професійна підготовка в ремісничих навчальних закладах) та ін.

Проте в науковому обігу бракує комплексних історико-педагогічних праць, що розкривали б питання підготовки кваліфікованих робітників на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття.

Актуальність теми, її практична значущість та потреба здійснення цілісного історико-педагогічного дослідження порушеної проблеми зумовили вибір теми дисертаційної роботи **«Розвиток нижчої професійної освіти на Півдні України у II половині XIX – початку XX століття»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою науково-дослідної роботи Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради «Історико-педагогічні аспекти розвитку неперервної освіти в Україні та зарубіжжі» (державний реєстраційний номер 0115U002891). Тема дослідження затверджена вченою радою Херсонського державного університету (протокол №7 від 30.01.2012 р.), узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні Національної академії педагогічних наук України (протокол № 5 від 29.05.2012 р.).

Об'єкт дослідження – система нижчої професійної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття.

Предмет дослідження – генезис нижчих професійних навчальних закладів на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття.

Мета дослідження: на основі цілісного й системного аналізу генезису нижчої професійної освіти Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття виявити особливості її розвитку та окреслити перспективи впровадження конструктивного історико-педагогічного досвіду в сучасну вітчизняну систему професійно-технічної освіти.

Завдання дослідження:

– проаналізувати нормативно-правову базу підготовки кваліфікованих робітників, що була чинною в Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX століття;

- структурувати мережу та схарактеризувати основні групи нижчих професійних навчальних закладів Півдня України досліджуваного періоду;
- обґрунтувати періоди розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття та визначити їх провідні тенденції;
- виявити особливості змісту, форм, методів та засобів навчання й виховання учнів у нижчих професійних навчальних закладах Півдня України в окреслених хронологічних межах;
- визначити основні напрями реалізації конструктивних ідей історико-педагогічного досвіду підготовки кваліфікованих робітників на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття в сучасній вітчизняній системі професійно-технічної освіти.

Територіальні межі дослідження охоплюють сучасні території Миколаївської, Кіровоградської, Херсонської, Одеської, Запорізької, Дніпропетровської областей, Автономної Республіки Крим та Придністровського регіону Республіки Молдова, які в другій половині XIX – на початку XX століття утворювали Херсонську і Таврійську губернії Російської імперії. Зазначені території Півдня України мають багато історичних, національних, соціально-економічних, культурних спільностей, що вирізняють їх з-поміж інших українських регіонів.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини XIX – початку XX століття. Визначення *нижньої межі* (початок 1850-х років) пов'язане зі створенням на Півдні України мережі нижчих професійних навчальних закладів на підставі «Положення про садівничі навчальні заклади» (1847 р.). *Верхня межа* (1920 р.) зумовлена кардинальними змінами в організації підготовки кваліфікованих робітничих кадрів унаслідок схвалення на Першій та Другій загальноукраїнських нарадах з питань освіти «Схеми народної освіти УСРР» (березень, серпень 1920 р.)

Методи дослідження. На різних етапах наукового пошуку використано такі методи дослідження: *порівняльно-історичний* (розкриття організаційно-педагогічних особливостей функціонування різних типів нижчих професійних навчальних закладів на Півдні України); *статистичний* (аналіз кількості нижчих професійних навчальних закладів та показників їх діяльності (фінансування, кадрового забезпечення, учнівського контингенту тощо); *хронологічний* (виявлення основних змін у розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України в динаміці і часовій послідовності); *методи класифікації та періодизації* (аналіз і узагальнення джерельної бази дослідження, визначення періодів розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України); *історико-типологічний* (розробка класифікації нижчих професійних навчальних закладів, що функціонували на Півдні України в досліджуваній період); *формально-юридичний* (аналіз нормативно-правових актів царського уряду щодо нижчої професійної освіти в досліджуваній період).

Джерельну базу дослідження становлять наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних учених кінця XIX – початку XXI століття (монографії, рукописи дисертацій, автореферати, навчальні та методичні посібники, статті), нормативно-правові акти з питань нижчої професійної освіти, статистичні збірники, матеріали з'їздів та нарад, звіти навчальних закладів, навчальні плани та програми, спеціалізовані періодичні видання, що виходили друком у другій половині XIX – на початку XX століття, матеріали фондів архівних установ: Центрального державного історичного архіву України (м. Київ) (Ф. 575, 707, КМФ-12), Державного архіву Автономної Республіки Крим (Ф. 155), Державного архіву Херсонської області (Ф. 18, 190, 212, 213), Державного архіву Миколаївської області (Ф. 229), Державного архіву Одеської області (Ф. 42, 49, 117, 298, 333), Державного архіву Кіровоградської області (Ф. 61, 368, 370, 637), Російського державного історичного архіву (м. Санкт-Петербург) (Ф. 25, 740); фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, Національної історичної бібліотеки України, Державної наукової архівної бібліотеки України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України, Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гмирява, Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва, Центральної бібліотеки імені М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаєва, Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д. І. Чижевського, Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Михайла Грушевського, Одеської національної наукової бібліотеки імені Максима Горького, Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеса Гончара, Кримської республіканської універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка, Наукової бібліотеки «Таврика» імені О. Х. Стевена (м. Сімферополь), Російської державної бібліотеки, Державної публічної історичної бібліотеки Росії (м. Москва), Російської національної бібліотеки, Президентської бібліотеки імені Б. М. Єльцина (м. Санкт-Петербург), Херсонського обласного краєзнавчого музею, Каховської філії Херсонського обласного краєзнавчого музею.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в ньому *вперше*:

– комплексно досліджено вітчизняний досвід підготовки кваліфікованих робітників у нижчих професійних навчальних закладах Півдня України у другій половині XIX – на початку XX століття;

– схарактеризовано особливості розвитку системи закладів нижчої професійної освіти на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття (залучення національних меншин, громадських об'єднань, органів місцевого самоврядування та меценатів до організації підготовки

кваліфікованих робітничих кадрів; створення специфічних професійних та монопрофесійних навчальних закладів; домінування підготовки кваліфікованих кадрів із судноводіння, садівництва, ремісництва тощо; автономність у визначенні змісту й постійне збагачення форм, методів, засобів навчання і виховання) та систематизовано їх мережу за спрямуваннями (сільськогосподарське, комерційне, транспортне, промислове);

– обґрунтовано періодизацію розвитку системи нижчої професійної освіти на Півдні України у визначених хронологічних межах та виокремлено три періоди: становлення (1851–1871 рр.) – поступове накопичення нижчими професійними навчальними закладами досвіду підготовки кваліфікованих робітників в умовах відсутності спеціальної нормативно-правової бази; інтенсифікації (1872–1901 рр.) – затвердження урядом комплексу профільних законів, динамічна розбудова мережі навчальних закладів за різними професійними спрямуваннями, покращення їх навчально-методичного й матеріально-технічного забезпечення; модернізації (1902–1920 рр.) – удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності нижчих професійних навчальних закладів, модернізація діючих навчальних закладів та відкриття нових, розширення форм, методів і засобів навчання та виховання;

– актуалізовано історико-педагогічний досвід підготовки кваліфікованих робітників та окреслено перспективи його впровадження в сучасну вітчизняну систему професійно-технічної освіти, зокрема щодо управління системою професійно-технічної освіти, співпраці навчальних закладів з бізнесом.

У процесі дослідження цілісно і системно досліджено зміст, форми (практичне навчання у майстернях, у господарствах, проходження практики на виробництві), методи (розповідь, пояснення, бесіда, заучування, метод прикладу, ілюстрування та демонстрування, вправи в умовах, наближених до виробничих, написання рефератів і звітів про проведені роботи та екскурсії) та засоби навчання і виховання, які використовувалися в закладах нижчої професійної освіти на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття.

Уточнено зміст поняття «нижча професійна освіта».

У науковий обіг *введено* невідомі і маловідомі архівні матеріали та документи з історії закладів нижчої професійної освіти (78 справ).

Подальшого розвитку набуло висвітлення тенденцій розвитку нижчої професійної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття.

Практичне значення дисертаційного дослідження. Результати роботи відображені в методичних рекомендаціях «Нижча професійна освіта на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття». Виявлений та обґрунтований історико-педагогічний досвід може бути

врахований при організації професійної підготовки кваліфікованих робітників в умовах сьогодення й розробці концепцій модернізації професійно-технічної освіти в Україні.

Отримані наукові результати щодо розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України зазначеного періоду можуть використовуватися в наукових дослідженнях з історії професійно-технічної освіти; у процесі розробки навчальних курсів з педагогіки, історії педагогіки; при створенні нарисів з історії освіти, навчальних посібників, підручників.

Основні результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (довідка № 01-23/393 від 06.08.2015 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 1482 від 10.09.2015 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 582 від 10.09.2015 р.), Державного навчального закладу «Професійно-технічне училище № 14 м. Нова Каховка» (довідка № 237 від 09.09.2015 р.), Державного навчального закладу «Херсонське вище професійне училище ресторанного господарства» (довідка № 533 від 11.09.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі отримані результати, висновки, рекомендації та основні положення дисертації сформульовані на основі досліджень автора. В опублікованих у співавторстві працях [1; 2] особистим внеском здобувача є аналіз організації навчально-виховного процесу в Ямчицькій нижчій сільськогосподарській школі.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом їх оприлюднення на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних*: «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти» (Київ, 2012 р.), «Шуйская сессия студентов, аспирантов, педагогов, молодых ученых «Университет – новой школе» (Шуя, Росія, 2013 р.), «Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение» (Біробіджан, Росія, 2013 р.), «Nauka dziś: teoria, metodologia, praktyka, problematyka» (Сопот, Польща, 2014 р.), «Проблеми та перспективи навчання технологій» (Кіровоград, 2015 р.); *всеукраїнських*: «Історико-педагогічні дослідження в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2012 р.), «Методологічні та методичні проблеми формування історичної пам'яті учнівської молоді» (Херсон, 2012 р.), «Інновації в підготовці фахівців технологічної, професійної освіти та готельно-ресторанного бізнесу» (Херсон, 2013 р.), «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2013 р.), «Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень» (Хмельницький, 2013 р.), «Психолого-педагогічне забезпечення професійної підготовки фахівців технічного, економічного та гуманітарного профілю» (Херсон, 2014 р.), «Дитинство у соціально-педагогічному дискурсі» (Дрогобич, 2015 р.); *регіональних*: «Педагогічна

спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність» (Херсон, 2013 р.), «Педагогіка К. Д. Ушинського: історія та сьогодення» (Херсон, 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у 17 публікаціях, з них: 6 статей у наукових фахових вітчизняних виданнях, 1 – у закордонному науковому періодичному виданні, 9 – у матеріалах науково-практичних конференцій, 1 методичні рекомендації.

Структура та обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (475 найменувань, з них 80 – архівні матеріали), 11 додатків. Загальний обсяг тексту дисертації становить 301 сторінку. Основний текст – 183 сторінки. Робота містить 17 таблиць, 3 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; охарактеризовано джерельну базу, хронологічні та територіальні межі дослідження; наведено дані про апробацію та впровадження результатів дослідження; подано відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** «*Становлення та розвиток нижчої професійної освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття як історико-педагогічна проблема*» схарактеризовано стан наукової розробки проблеми, визначено сутність нижчої професійної освіти та її структуру, представлено мережу нижчої професійної освіти Півдня України досліджуваного періоду.

На основі теоретичного аналізу джерельної бази з'ясовано, що розвиток нижчої професійної освіти на українських землях був предметом дослідження багатьох науковців (С. Богатчук, І. Лікарчук, Є. Луценко, М. Пузанов, Г. Терещенко, С. Улюкаєв, Р. Шмагало та ін.) та здійснювався за такими напрямками: опрацювання теоретичних і методичних засад організації навчання в закладах професійно-технічної освіти, професійної педагогіки, історії професійно-технічної освіти в Україні, підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, розвитку професійно-технічної освіти окремих регіонів, організації навчально-виробничого процесу і методичної роботи в професійно-технічних навчальних закладах тощо. Проте в науковому обігу відсутні комплексні дослідження, які б відображали цілісну картину підготовки кваліфікованих робітників у нижчих професійних навчальних закладах Півдня України зазначеного періоду.

Опрацювання й поняттєво-термінологічний аналіз нормативно-правових документів, праць учених (А. Веселов, А. Єрмілін, С. Зяблова, В. Кізченко, О. Кір'янова, А. Селецький та ін.) надали можливість визначити ключові поняття дослідження (професійна освіта, професійно-технічна

освіта, нижча професійна освіта), а також виявити, що в науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення сутності поняття «нижча професійна освіта» та її структури.

У дослідженні під поняттям «нижча професійна освіта» розуміємо процес і результат набуття учнями сукупності знань, умінь, навиків, що передбачає отримання професійної підготовки, необхідної для виконання робіт невисокої кваліфікації.

Питання класифікації нижчих професійних навчальних закладів, що функціонували в Російській імперії і, зокрема, на українських землях у досліджуваний період, досі залишається дискусійним. Ураховуючи те, що в історичних й історико-педагогічних дослідженнях відсутній єдиний погляд на типологію закладів нижчої професійної освіти, було вивчено їх мережу на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття. Виявлено, що в регіоні в цей період, загалом, функціонувало близько 150 таких закладів, однак діяльність багатьох із них була короткочасною.

Аналіз діяльності закладів нижчої професійної освіти дав змогу умовно об'єднати їх у чотири групи: сільськогосподарські, комерційні, транспортні, промислові. До нижчих професійних навчальних закладів сільськогосподарського спрямування віднесено нижчі сільськогосподарські школи, училища, училища садівництва, лісові школи тощо; комерційного – торгівельні школи та класи, різноманітні комерційні курси; транспортного – морехідні училища та шоферські курси; промислового спрямування – нижчі технічні, залізничні училища, ремісничі школи та училища, сільські ремісничі майстерні, технічні й ремісничі майстерні, класи та курси, портові ремісничі школи, школи ремісничих учнів, школи десятників дорожньої та будівельної справи, художньо-промислові навчальні заклади (школи малювання, художньо-ремісничі майстерні, художньо-промислові школи та деякі училища), більшість жіночих професійних закладів (школи, училища, майстерні тощо) та ін.

Більшість із 36 жіночих професійних закладів, які функціонували на Півдні України протягом досліджуваного періоду, віднесено до промислового спрямування з огляду на те, що в них дівчата отримували знання, вміння і навички, необхідні їм для роботи у виробничій сфері.

Нормативно-правова база підготовки кваліфікованих робітників була представлена комплексом законодавчих актів щодо діяльності нижчих професійних навчальних закладів і постійно вдосконалювалась, зокрема, у сфері сільського господарства та судноводіння. Проте не вирішеним залишалось питання законодавчого врегулювання професійної підготовки жінок.

Під час дослідження виявлено, що в низці досліджень з історії професійної підготовки робітників (О. Аніщенко, І. Анопов, С. Батишев, А. Веселов, С. Гущина, Е. Дніпров, В. Добровольська, І. Добрянський, Л. Зотова, В. Кізченко, О. Кір'янова, О. Косетченкова, І. Лікарчук, О. Люта, І. Максін, В. Постолатій, М. Пузанова, Т. Сєдова, С. Ситняківська,

Н. Талалуєва, Г. Терещенко, В. Шубович та ін.) здійснювалися спроби визначення й обґрунтування етапів (періодів) становлення, функціонування і розвитку нижчої професійної освіти на українських землях. Зроблено висновок, що найбільш оптимальною є періодизація, яку запропонував І. Лікарчук. В історії нижчої професійної освіти на українських землях учений виокремив протоперіод (XI – 80-ті роки XIX століття), а розвиток професійно-технічної освіти як системи підготовки робітничих кадрів у дорадянський період визначив як один етап, який тривав від кінця 80-х років XIX століття – 1920 р.

На основі аналізу нормативно-правової бази підготовки кваліфікованих робітників, що була чинною в Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX століття; процесу створення мережі навчальних закладів нижчої професійної освіти на українських землях у складі Російської імперії у цей період; змісту, форм, методів, засобів навчання й виховання, а також із урахуванням досліджень науковців щодо періодизації розвитку професійної освіти виділено й обґрунтовано три періоди розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України: становлення (1851–1871 рр.); інтенсифікації (1872– 1901 рр.); модернізації (1902–1920 рр.).

Протягом цих періодів на Півдні України поступово створювалася мережа нижчих професійних навчальних закладів, а також їх нормативно-правова, матеріально-технічна та навчально-методична бази, зокрема, викладачі розробляли власні підручники, виготовляли наочні матеріали, впроваджували передові на той час методи й засоби навчання (діафільми, кінофільми та ін.).

Ці зміни відбувалися під впливом таких чинників: соціально-економічні процеси, що сприяли розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України (підйом виробництва та зростання попиту на кваліфіковані робітничі кадри); рішення царського уряду, міністерств, органів місцевого самоврядування (міських дум, повітових та губернських земств), громадських об'єднань (Миколаївське та Одеське відділення Імператорського російського технічного товариства, Товариство сільського господарства Південної Росії та ін.) щодо заснування та розвитку нижчих професійних навчальних закладів у регіоні.

У другому розділі *«Організаційно-педагогічні аспекти нижчої професійної освіти на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття»* проаналізовано процес розвитку нижчої професійної освіти в досліджуваний період, виявлено можливості творчого використання історичного досвіду в процесі реформування сучасної професійно-технічної освіти.

Протягом першого періоду (1851–1871 рр.) відбувалося становлення нижчих професійних навчальних закладів на Півдні України. Зокрема, Магарацьке училище виноградарства набуло статусу училища другого розряду, що відповідно до «Положення про садівничі заклади Міністерства державного майна» (1847 р.) дозволяло віднести його до нижчих професійних

навчальних закладів сільськогосподарського спрямування. Відбувалася розбудова мережі перших садівничих та ремісничих навчальних закладів, які працювали за індивідуальними (особливими) статутами (у регіоні відкрили 8 таких закладів). Царським урядом було проголошено комплекс реформ (селянська (1861 р.), земська (1864 р.), які сприяли активному розвитку нижчої професійної освіти. Як наслідок, у 1871 році кількість нижчих професійних навчальних закладів становила 13.

У ці роки на Півдні України накопичено певний досвід підготовки кваліфікованих робітників у нижчих професійних навчальних закладах транспортного, сільськогосподарського, комерційного та промислового спрямування. Кожен заклад пропонував свій (не уніфікований і, часто, не внормований урядовими документами) зміст навчання. У навчальному процесі використовувалися такі методи професійної підготовки: розповідь, пояснення, бесіда, заучування, метод прикладу, ілюстрування та демонстрування, вправи в умовах, наближених до виробничих, написання рефератів і звітів про проведені роботи та екскурсії. Серед форм професійної підготовки переважали: практичне навчання у майстернях, у господарствах, проходження практики на виробництві. Засобами навчання були: макети і моделі натурального розміру, кращі вироби учнів, знаряддя для лабораторних і практичних робіт, комплекти зразків доброякісних і недоброякісних матеріалів, колекції різних гатунків, зразки застосування методів обробки матеріалів, схеми технологічних процесів, усілякі механізми та їх складові, кінофільми тощо.

Цьому періоду були притаманні такі тенденції: 1) домінування підготовки кваліфікованих кадрів із судноводіння, садівництва, ремісництва; 2) діяльність навчальних закладів на основі індивідуальних положень (статутів), затверджених царем або урядом, які не визначали рівня кваліфікаційної приналежності закладу (до середніх чи нижчих).

Під час другого періоду (1872–1901 рр.) нижчі професійні навчальні заклади на Півдні України розвивалися досить інтенсивно, що було пов'язано з активізацією в регіоні промисловості і торгівлі, будівництвом залізничних мереж, запровадженням нових форм аграрного виробництва. Розбудовувалася мережа нижчих морехідних і залізничних навчальних закладів. Унаслідок прийняття спеціальних законів виникли нові типи нижчих промислових, сільськогосподарських та комерційних навчальних закладів. Зокрема, у Херсоні відкрили перше нижче сільськогосподарське училище загального типу. Кількість нижчих професійних навчальних закладів у 1872–1901 роках зросла на 50.

Поміж форм професійної підготовки, які використовували в попередній період, більш широкого розповсюдження набули екскурсії та виконання приватних замовлень у навчальних ремісничих майстернях. Методи навчання збагатилися за рахунок читання лекцій, демонстрування

кращих зразків виробів учнів та натуральних об'єктів, а засоби – шляхом застосування різних видів наочності, інструментів, посібників і підручників.

Виявлено, що тенденції нижчої професійної освіти в регіоні у 1872–1901 роках полягали у: 1) непересічній ролі національних меншин, зокрема єврейських та караїмських громад, у розбудові системи нижчої професійної освіти; 2) активній участі органів місцевого самоврядування (міських дум та земств) та окремих меценатів в організації підготовки кваліфікованих робітничих кадрів; 3) зосередженні судноводійських навчальних закладів у Херсонській та Таврійській губерніях (на відміну від інших українських губерній, де таких закладів не було); 4) виділенні жіночої професійної освіти як складової нижчої ремісничої освіти.

Доведено, що третій період (1902–1920 рр.) став найбільш сприятливим не лише для розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України, а й для її модернізації, яка відбувалася внаслідок нових викликів економіки та виробництва. У ці роки проходила реорганізація (ліквідація) існуючих навчальних закладів у зв'язку з прийняттям нових редакцій законів про сільськогосподарські та судноводійські навчальні заклади. Розбудовувалася мережа нижчих промислових, сільськогосподарських та комерційних навчальних закладів. Протягом цього періоду кількість навчальних закладів зросла на 56.

У 1902–1920 роках створювалося нормативно-правове забезпечення діяльності закладів нижчої професійної освіти, активно розширювалася їх мережа, зростав учнівський контингент (у тому числі за рахунок отримання професійної освіти дівчатами), постійно вдосконалювалися навчально-виховний процес та матеріально-технічна база професійних шкіл, збагачувалися форми, методи і засоби навчання (спостереження, досліді, практичні заняття поза навчальним закладом, демонстрація діафільмів, вправи в умовах, наближених до виробничих тощо). У період національно-визвольної боротьби та громадянської війни (1917–1920 рр.) більшість нижчих професійних навчальних закладів продовжували функціонувати до затвердження у березні та серпні 1920 року на Першій та Другій загальноукраїнській нараді з питань освіти української радянської моделі освіти, яка кардинально змінила підходи до підготовки кваліфікованих робітничих кадрів.

До тенденцій, які були притаманні нижчій професійній освіті на Півдні України у 1902–1920 роках, віднесено наступні: 1) активна розбудова мережі нижчих професійних навчальних закладів сільськогосподарського, комерційного, промислового спрямування; 2) створення специфічних професійних навчальних закладів, що не мали аналогів в Україні (Одеська школа млинарів); 3) участь земств у розбудові монопрофесійних навчальних закладів (майстерні, курси, класи).

Встановлено, що засновниками навчальних закладів були держава, а також приватні особи, земства, міські думи, громадські організації. Джерела їх фінансування – субсидії уряду, земств,

відсотки від залишених у спадок капіталів, прибутки від виконання приватних замовлень тощо. Кількість учнів не була сталою і могла становити від 2 (Базилевичевські земські ремісничі класи) до 252 (Одеське жіноче єврейське професійне училище Глазер) осіб. Вона залежала від фінансових та матеріальних можливостей конкретного навчального закладу. Контингент учнів міг бути змішаним або складатися з осіб чоловічої чи жіночої статі. Зміст навчання, як правило, складався із вивчення загальноосвітніх (арифметика, законодавство, російська мова, історія та ін.), спеціальних (за фахом) предметів та оволодіння практичними навичками.

Під час дослідження не виявлено спеціалізованих педагогічних навчальних закладів з підготовки учительських кадрів для нижчих професійних навчальних закладів. Більшість викладачів загальноосвітніх предметів були випускниками педагогічних семінарій або гімназій, викладачі спеціальних дисциплін – випускниками вищих, середніх або нижчих професійних навчальних закладів (зокрема й військових), майстри з навчання ремеслам – нижчих ремісничих шкіл та училищ або не мали жодної освіти.

У другій половині XIX – на початку XX століття в закладах нижчої професійної освіти Півдня України переважно використовувалися такі методи виховання, як навіювання і зауваження. Проте домінували методи заохочення (надання матеріальної допомоги на придбання інструментів, виплата стипендії та заробітку) і покарання (догана, попередження, зниження оцінки за поведінку, запис до «штрафного журналу», перебування в карцері, позбавлення відпустки у святкові дні або однієї зі страв на обід, накладання штрафу шляхом вирахування коштів із зарплатні, виключення зі школи). До масових форм виховання відносилися: носіння однострою, відвідування церкви, співи, прогулянки, гра на музичних інструментах, лекції, творчі вечори, шкільні свята, виставки, екскурсії, перегляд кінофільмів, постановка вистав, виконання нарядів у господарстві навчального закладу, суспільно корисна праця (висаджування дерев, виготовлення меблів для благодійних цілей тощо).

На основі вивчення історико-педагогічного досвіду підготовки кваліфікованих робітників у нижчих професійних навчальних закладах Півдня України другої половини XIX – початку XX століття виокремлено низку конструктивних ідей, які можуть бути впроваджені в сучасну вітчизняну систему професійно-технічної освіти. Серед них такі: створення регіональних галузевих центрів підготовки робітничих кадрів; участь у розподілі державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітничих кадрів приватних та відомчих ПТНЗ; зацікавлення бізнесу у співпраці з навчальними закладами системи ПТО та ін.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів історико-педагогічного пошуку дає підстави зробити такі висновки:

1. Аналіз нормативно-правової бази підготовки кваліфікованих робітників, що була чинною в Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX століття, показав, що протягом цього періоду царський уряд прийняв комплекс законодавчих актів, які регулювали діяльність нижчих професійних навчальних закладів різного спрямування (сільськогосподарського, промислового, комерційного, транспортного). Модернізація моделей підготовки кваліфікованих робітників (структурної, функціональної, теоретичної) сприяла вдосконаленню законодавства, зокрема у сфері сільського господарства та судноводіння. Протягом цього періоду невирішеним залишалося питання законодавчого врегулювання професійної підготовки жінок.

Серед основних особливостей розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України у визначені хронологічні межі є такі: залучення національних меншин, громадських об'єднань, органів місцевого самоврядування та меценатів до організації підготовки кваліфікованих робітничих кадрів; створення специфічних професійних та монопрофесійних навчальних закладів; домінування підготовки кваліфікованих кадрів із судноводіння, садівництва, ремісництва; автономність у визначенні змісту й постійне збагачення форм, методів, засобів навчання й виховання.

2. У дослідженні виявлено, що в науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення сутності поняття «нижча професійна освіта». З'ясовано, що нижча професійна освіта є підсистемою професійної освіти, яка тісно пов'язана із соціально-економічним розвитком країни.

Проведений аналіз сутності термінів «професійна освіта», «професійно-технічна освіта», «нижча професійна освіта» дав можливість запропонувати авторське трактування дефініції «нижча професійна освіта», під якою розуміли процес і результат набуття учнями сукупності знань, умінь, навичок, що передбачає отримання професійної підготовки, необхідної для виконання робіт невисокої кваліфікації.

Задля систематизації мережі нижчих професійних навчальних закладів Півдня України досліджуваного періоду застосовано історико-типологічний метод, який дав можливість виокремити та схарактеризувати чотири групи таких закладів за спрямуваннями: сільськогосподарське (училища, школи, лісові школи); комерційне (торгівельні класи, школи, комерційні курси); транспортне (морехідні класи, школи, шоферські курси); промислове (ремісничі училища та школи, нижчі технічні училища, залізничні училища, школи ремісничих учнів, художньо-промислові школи та майстерні тощо).

3. Визначено й обґрунтовано три періоди розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України: становлення (1851–1871 рр.); інтенсифікації (1872–1901 рр.); модернізації (1902–1920 рр.).

Під час першого періоду (1851–1871 рр.) відбувалося становлення нижчих професійних навчальних закладів на Півдні України. У регіоні накопичено певний досвід підготовки кваліфікованих робітників у нижчих професійних навчальних закладах транспортного, сільськогосподарського, комерційного та промислового спрямування. Проте діяльність навчальних закладів здійснювалася на основі індивідуальних положень (статутів), затверджених царем або урядом, які не визначали рівня кваліфікаційної приналежності закладу (до середніх чи нижчих).

Протягом другого періоду (1872–1901 рр.) навчально-методична та матеріально-технічна бази нижчих професійних навчальних закладів на Півдні України розвивалися досить інтенсивно, чому сприяло затвердження царським урядом необхідних нормативно-правових актів. Унаслідок динамічного розвитку в регіоні промисловості та торгівлі, будівництва залізничних мереж, запровадження нових форм аграрного виробництва активно розширювалася мережа таких закладів.

Третій період (1902–1920 рр.) відповідно до нових викликів економіки та виробництва був найбільш сприятливим і для розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України, і для її модернізації. У цей час переглядалося нормативно-правове забезпечення діяльності закладів нижчої професійної освіти, активно розширювалася їх мережа, відбувалася реорганізація; зростав учнівський контингент (у тому числі за рахунок отримання професійної освіти дівчатами); постійно вдосконалювалися навчально-виховний процес та матеріально-технічна база професійних шкіл, збагачувалися форми, методи і засоби навчання.

4. Проаналізовано зміст, форми, методи та засоби навчання й виховання учнів у нижчих професійних навчальних закладах Півдня України у другій половині XIX – на початку XX століття.

Встановлено, що зміст навчання не був чітко внормованим, визначався на розсуд адміністрації закладу і не завжди передбачав вивчення загальноосвітніх предметів. У навчальному процесі використовувалися такі методи: розповідь, пояснення, бесіда, лекція, заучування, вправи в умовах, наближених до виробничих, демонстрація кращих виробів учнів, демонстрація діафільмів. Серед форм організації навчання переважали: практичне навчання в майстернях, у господарствах, проходження практики на виробництві, екскурсії, виконання замовлень, навчально-практичні заняття, сільськогосподарські і ремісничі роботи, самостійні сільськогосподарські роботи, спостереження, дослідження, практичні заняття поза навчальним закладом. Засобами навчання були:

моделі натурального розміру, натуральні об'єкти, знаряддя для практичних робіт, наочні засоби (колекції різних гатунків), посібники, підручники та ін. Під час організації виховного процесу домінували такі форми і методи: заохочення та покарання, розроблення єдиних правил поведінки, проведення вечорів, свят, носіння однострою, відвідування церкви тощо.

5. Визначено конструктивний історико-педагогічний досвід підготовки кваліфікованих робітників у нижчих професійних навчальних закладах Півдня України другої половини XIX – початку XX століття задля впровадження його в сучасну вітчизняну систему професійно-технічної освіти, а саме: створення на базі найбільш успішних професійно-технічних навчальних закладів регіональних галузевих (монопрофесійних) центрів підготовки робітничих кадрів; залучення до розподілу державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітничих кадрів приватних та відомчих професійно-технічних навчальних закладів; внесення змін до вітчизняного податкового законодавства з метою закладення в нього дієвих інструментів податкового стимулювання бізнесу, спрямованих на якісну співпрацю з навчальними закладами системи ПТО.

Перспективним для сьогодення є: створення при навчальних закладах дієвих піклувальних рад, до яких би входили представники бізнесу, органів влади, зацікавлені організації та особи; обов'язкове щорічне оприлюднення звітів про навчальну та адміністративно-господарську діяльність навчальних закладів ПТО; відродження допрофесійної підготовки учнів як умови їх подальшого успішного навчання в ПТНЗ через збільшення кількості годин трудового навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та/або активізацію роботи діючих міжшкільних навчально-виробничих комбінатів і створення нових.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми і засвідчує необхідність подальшої наукової розробки таких питань: професійна підготовка учнів у ремісничих відділеннях та класах середніх навчальних закладів Півдня України другої половині XIX – початку XX століття; фахова підготовка молоді в навчальних закладах медичного, ветеринарного, мистецького напрямів в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття; підвищення кваліфікації народних учителів на базі нижчих професійних навчальних закладів України другої половині XIX – початку XX століття.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Слюсаренко Н. В. Діяльність Ямчицької нижчої сільськогосподарської школи на освітній ниві Херсонської губернії / Н. В. Слюсаренко, М. В. Гончар // Педагогічний альманах : збірник наукових праць / ред. кол.: В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. – Херсон, 2012. – Вип. 15. – С. 258-263.

2. Слюсаренко Н. В. Організація навчання учнів Ямчицької нижчої сільськогосподарської школи Херсонської губернії / Н. В. Слюсаренко, М. В. Гончар // Педагогічний альманах : збірник наукових праць / ред. кол.: В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. – Херсон, 2012. – Вип. 16. – С. 249–254.

3. Гончар М. В. Підготовка кваліфікованих робітничих кадрів на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст. : історіографія питання / М. В. Гончар // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / голов. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 171–175.

4. Гончар М. В. Аналіз архівних матеріалів з історії розвитку нижчої професійної освіти на Півдні України другої половини XIX – початку XX сторіччя / М. В. Гончар // Педагогічний альманах : збірник наукових праць / ред. кол.: В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. – Херсон, 2014. – Вип. 23. – С. 260–263.

5. Гончар М. В. Питання реформування нижчої професійної освіти у матеріалах Одеського з'їзду з ремісничої та професійної освіти (3-10 серпня 1915 р.) / М. В. Гончар // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка]. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. – Кіровоград, 2015. – Вип. 7, ч. 1. – С. 161–164.

6. Гончар М. В. Підготовка робітничих кадрів на Херсонщині наприкінці XIX ст. : історико-педагогічний огляд / М. В. Гончар // Професійно-технічна освіта. – 2015. – № 2. – С. 60–63.

7. Гончар М. В. Образовательная деятельность сельских ремесленных учебных мастерских в начале XX века на Юге Украины [Электронный ресурс] / М. В. Гончар // Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири. – 2015. – № 2. – С. 5–14. – Режим доступа: <http://bulletinpp.esrae.ru/pdf/2015/2/983.pdf>

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Гончар М. В. Підготовка кваліфікованих кадрів для потреб цивільного флоту на Півдні України у XIX ст. / М. В. Гончар // Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів ХГПА. – Хмельницький, 2012. – Вип. 1 : [Історико-педагогічні дослідження в Україні: стан, проблеми, перспективи: матер. міжвуз. наук.-практ. конф. аспірантів та молодих учених (Хмельницький, 18 жовт. 2012 р.)] – С. 17–26.

9. Гончар М. В. Діяльність нижчих професійних навчальних закладів Півдня України по підготовці робітничих кадрів (XIX – початок XX ст.) / М. В. Гончар // Методологічні та методичні проблеми формування історичної пам'яті учнівської молоді : матеріали Всеукраїнської науково-методологічної конференції (13–14 грудня 2012 р., м. Херсон) / за ред. С. Г. Водотики, Ю. В. Кузьменко. – Херсон, 2012. – С. 32–36.

10. Гончар М. В. Проблеми трудового виховання молоді у педагогічній спадщині А. С. Макаренка / М. В. Гончар // Педагогічна спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність: матер. обл. пед. читань (15 березня 2013 року, м. Херсон) / за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко, І. В. Воскової. – Херсон, 2013. – С. 13–16.

11. Гончар М. В. Розвиток ремісничої освіти у Таврійській губернії (кінець XIX – початок XX ст.) / М. В. Гончар // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матер. III щорічної Всеукр. наук.-практ. конф., 18 квіт. 2013 р. / М-во освіти і науки України, Департам. освіти і науки, молоді та спорту вик. орг. Київ. міськ. ради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка [та ін.]; за заг. ред. Огнев'юка В. О. – К., 2013. – С. 9–17.

12. Гончар М. В. Участие национальных меньшинств Юга Украины в подготовке квалифицированных рабочих кадров (вторая половина XIX – начало XX в.) / М. В. Гончар // Научный поиск: научный журнал/ ФГБОУ ВПО «Шуйский гос. пед. ун-т»; гл. ред. И. Ю. Добродеева. – 2013. – Спец. вып., № 2.1: [Материалы VI Международной научной конференции студентов, аспирантов, педагогов, молодых ученых «Шуйская сессия студентов, аспирантов, педагогов, молодых ученых» Университет – новой школе (22-23 мая 2013 г., г. Шуя). – С. 6–9.

13. Гончар М. В. Організаційно-педагогічна діяльність сільських ремісничих навчальних майстерень на Півдні України (кінець XIX – початок XX ст.) / М. В. Гончар // Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение: сборник научных трудов участников Междунар. науч.-практ. конф. / под ред. Р. К. Серёжниковой (г. Биробиджан, 29 октября 2013 г.). – Биробиджан, 2013. – С. 95–100.

14. Гончар М. В. Підготовка кваліфікованих робітничих кадрів у Херсонській губернії (XIX – початок XX століття) / М. В. Гончар // Інновації у підготовці фахівців технологічної, професійної освіти та готельно-ресторанного бізнесу: [зб. наук. праць за матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (17–18 жовтня 2013 р, м. Херсон)]. – Херсон, 2013. – С. 153–159.

15. Гончар М. В. Проблеми трудового виховання молоді у педагогічній спадщині К.Д. Ушинського / М. В. Гончар // Педагогіка К. Д. Ушинського: історія та сьогодення: матер. обл. наук.-практ. конф. (15 травня 2014 року, м. Херсон): у 2-х ч. / за ред. Комінарець Т. В., Кузьменка В. В. – Херсон, 2014. – Ч. 1. – С. 93–96.

16. Гончар М. В. Діяльність сільських ремісничих навчальних майстерень на початку XX сторіччя (на прикладі Півдня України) / М. В. Гончар // Nauka dzis: teoria, metodologia, praktyka, problematyka: Zbior raportow naukowych (30.07.2014–31.07.2014). – Warszawa, 2014. – S. 24–28.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

17. Гончар М. В. Нижча професійна освіта на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст. : методичні рекомендації / М. В. Гончар. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – 86 с.

АНОТАЦІЇ

Гончар М. В. Розвиток нижчої професійної освіти на Півдні України у II половині XIX – початку XX століття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню вітчизняного досвіду підготовки кваліфікованих робітників у нижчих професійних навчальних закладах Півдня України у другій половині XIX – на початку XX століття. На основі аналізу джерельної бази схарактеризовано особливості розвитку системи закладів нижчої професійної освіти на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття та систематизовано їх мережу за спрямуваннями (сільськогосподарське, комерційне, транспортне, промислове). Обґрунтовано періодизацію розвитку системи нижчої професійної освіти на Півдні України у визначених хронологічних межах та виокремлено три періоди: становлення (1851–1871 рр.), інтенсифікації (1872–1901 рр.), модернізації (1902–1920 рр.). Актуалізовано історико-педагогічний досвід підготовки кваліфікованих робітників та окреслено перспективи його впровадження в сучасну вітчизняну систему професійно-технічної освіти.

Ключові слова: кваліфікований робітник, нижча професійна освіта, Південь України, періодизація розвитку системи нижчої професійної освіти, професійно-технічна освіта, професійно-технічний навчальний заклад.

Гончар М. В. Развитие низшего профессионального образования на Юге Украины во II половине XIX – начале XX века. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский

национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины, Тернополь, 2016.

Диссертация посвящена исследованию отечественного опыта подготовки квалифицированных рабочих в низших профессиональных учебных заведениях Юга Украины во второй половине XIX – в начале XX века. На основе анализа источников охарактеризованы особенности развития системы учреждений низшего профессионального образования на Юге Украины во второй половине XIX – в начале XX века и систематизирована их сеть по направлениям (сельскохозяйственное, коммерческое, транспортное, промышленное). Обоснованно периодизацию развития системы низшего профессионального образования на Юге Украины в трех определенных хронологических периодах: становления (1851–1871 гг.), интенсификации (1872–1901 гг.), модернизации (1902–1920 гг.). Актуализирован историко-педагогический опыт подготовки квалифицированных рабочих и намечены перспективы его внедрения в современную отечественную систему профессионально-технического образования.

Ключевые слова: квалифицированный рабочий, низшее профессиональное образование, Юг Украины, периодизация развития системы низшего профессионального образования, профессионально-техническое образование, профессионально-техническое учебное заведение.

Honchar M.V. The development of primary vocational education in the South of Ukraine in the second half of XIX – beginning of XX century. – Manuscript.

Thesis for the Candidate degree in Pedagogics, specialty 13.00.01 – The General Pedagogy and the History of Pedagogy. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2016.

National experience of training the skilled workers at primary vocational schools of South Ukraine in the second half of the XIX – the beginning of the XX century was researched in the thesis. Features of the development of primary vocational education institutions of South Ukraine in the second half of XIX – the beginning of the XX century

(the implication of ethnic minorities, local authorities and sponsors for the organization of training skilled workforce; the creation of specific professional and mono-professional schools; the domination training of qualified personnel navigation, gardening, crafts; autonomy in determining the content and the building of forms, methods and means of training and education) were determined their network in four directions such as agriculture (colleges, schools, forest schools); commercial (trading classes, schools, business courses); transport (nautical classes, schools, driver's courses); industrial (trade schools and schools, primary technical schools, railway schools, craft schools, art-industrial schools and workshops, etc.) were systematized through the source-based analysis.

Periodization of primary vocational education system in the South Ukraine was proved within defined chronological framework and singled out three periods: formation (1851–1871); intensification (1872–1901); modernization (1902–1920).

The first period (1851–1871) was characterized as a period of the primary vocational schools formation in South Ukraine. It was accumulated in the region some experience in training skilled workers at primary vocational schools in such directions as transport, agricultural, commercial and industrial. However, the activities of educational institutions carried out on the basis of individual provisions (charters) ratified by the tsar or the government without the determination of the quantification level of schools (up to medium or primary).

The educational, methodical and technical bases of primary vocational schools during the second period (1872–1901) in the South of Ukraine were developed intensively according to new legal acts signed by tsar's government. The network of such institutions actively expanded due to the dynamic industry and trade development, rail networks constructions, new forms of agriculture.

The third period (1902–1920) was the most active in primary vocational schools development and its modernization due to new challenges of the economy and production in Southern Ukraine. The normative and legal ensuring of the institutions of primary vocational education were revised, their network and reorganization were actively

expanded; student groups were increased (including by obtaining professional education by females); the educational process, material and technical bases of vocational schools were constantly improved; forms, methods and means of training were also enriched at this time.

The contents, forms, methods and means of training and education of students at primary vocational schools in South of Ukraine in the second half of XIX – at the beginning of XX century were analyzed. It is established that the content of education was not clear regulated and determined by the administration of a particular institution and not always envisaged studying general subjects. Various methods, forms and teaching tools were used in the training process. The incentives and penalties, development of common rules of conduct of parties, celebrations, wearing a uniform, and going to church were dominated during the training process.

The constructive historical and pedagogical experience of skilled workers at primary vocational schools in South of Ukraine in the second half of XIX – at the beginning of XX century for its introduction in the current national system of vocational education are modified, such as the establishment of the most successful and self-sufficient vocational schools regional industry (mono-professional) training centers for skilled workers; the involvement in the distribution of state order for training of skilled workforce for private and departmental vocational schools; the introduction changes to the national tax legislation with the aim of laying effective tools in business tax incentives for qualitative cooperation with educational institutions of vocational education.

Keywords: qualified worker, primary professional education, South Ukraine, periodization of development of primary vocational education, vocational education, vocational and technical schools.

Підписано до друку 02.02.2016 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 02/16/2-12

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФО Осадца Ю.В.